

Akran Zorbalığını Belirleme Ölçeği Geliştirme Çalışması

Zeynep Gültekin

Melike Sayıl*

Hacettepe Üniversitesi

Özet

Bu araştırmanın amacı, Türk çocuk ve ergenlerde akran zorbalığına maruz kalanları belirlemek üzere bir ölçek geliştirmek ve bu ölçeği psikometrik açıdan sınamaktır. Araştırmaya ilköğretim 5, 6, 7 ve 8. sınıflar ile lise 1 ve 2. sınıflara devam eden 731 kız ve erkek öğrenci katılmıştır. Akran zorbalığına maruz kalanları belirleme amacıyla geliştirilen ölçeğin tüm örneklem üzerinden gerçekleştirilen faktör analizi sonucunda 5 faktör elde edilmiştir. Bunlar, Korkutma/Sindirme, Açık Saldırı, Alay, İlişkisel Saldırı ve Kişisel Eşyalara Saldırı alt ölçekleridir. Ölçeğin güvenilirliği Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları cinsinden hesaplanmış ve Korkutma/Sindirme için .73, Açık Saldırı için .72, Alay için .68, İlişkisel Saldırı için .72 ve Kişisel Eşyalara Saldırı için .67 olarak bulunmuştur. Geçerlik için ölçüt geçerliği esas alınmış ve ölçekten elde edilen puanların öğrencilerin bildirimlerine göre akran zorbalığına maruz kalanları ve kalmayanları ayırt edip etmediği incelenmiştir. Bulgular, ölçeğin güvenilirlik ve geçerliğinin tatminkar bir düzeyde olduğunu göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: Akran zorbalığı, geçerlik, güvenilirlik

A Study of the Reliability and Validity of the Peer Victimization Scale

Abstract

The aim of the present study was to develop a peer victimization scale for the Turkish children and adolescents and to test its psychometric properties. 731 participants were recruited from 5th to 8th grade primary and 1st and 2nd grade high school male and female students. As a result of principal components analysis, five main factors were identified. These were Terror, Overt Victimization, Teasing, Relational Victimization and Attacks on Property. Cronbach alpha coefficients of each subscale were computed and internal coefficients were found .73 for Terror, .72 for Overt Victimization, .68 for Teasing, .72 for Relational Victimization and .67 for Attacks on Property. As a validity testing, also, it was assessed if self reports of victimization were discriminated correctly by the scale scores. The results indicated that reliability and validity values of 'The Peer Victimization Scale' were satisfactory.

Key Words: Peer victimization, validity, reliability

*Yazışma Adresi: Doç. Dr. Melike Sayıl, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Psikoloji Bölümü, Beytepe Kampüsü, 06532 Ankara.

E-posta: mekmel@hacettepe.edu.tr

Yazar Notu: Bu araştırma, birinci yazarın yüksek lisans tezinin bir özettir.

Son yirmi yıldır çok farklı kültürlerde yapılan araştırmalar, çocuklar arasında akran zorbalığının son derece yaygın ve önemli bir sorun olduğunu göstermiştir (Baldry ve Farrington, 1999; Borg, 1999; Eslea ve Rees, 2001; Rigby, Cox ve Black, 1997; Whitney ve Smith, 1993). Akranlar arasında gözlenen özel bir tür saldırganlık olan akran zorbalığı ise kıskırtma unsurunun olmadığı türden bir saldırganlık olup; aralarında fiziksel ya da psikolojik açıdan bir güç eşitsizliği olan bireylerden güçlünün, karşı tarafa bilerek ve isteyerek sistematik bir biçimde uyguladığı şiddet olarak tanımlanmaktadır (Olweus, 1991; 1994a; 1994b). Ancak, yetişkinler, akranlar arasındaki bu türden davranışları çoğu zaman ya gelişim sürecinde her çocuğun yaşadığı normal bir deneyim ya da çocukların kendilerinin başa çıkması gereken bir sorun olarak görmekte ve genellikle bu davranışlara yönelik yeterince müdahalede bulunulmamaktadır.

Araştırma bulguları öğrencilerin yüzde 10 ila 20'sinin sürekli olarak akran zorbalığına maruz kaldığını göstermektedir (Andreau, 2000; Karatzias, Power ve Swanson, 2002; Olweus, 1991; 1994; 1994b; Rigby ve Slee, 1991). Türkiye'de kent örnekleminde Yıldırım (2001), 4. sınıf öğrencilerinden %26.2'sinin kurban, %16.4'ünün zorba, %23.8'inin hem zorba hem kurban grubunda olduğunu; Dölek (2002) ise ölçüm aldığı 5. 7. ve 9. sınıflarda akran zorbalığına maruz kalma oranının %8.2, zorbalık uygulayan öğrenci oranının kızlarda %2.6, erkeklerde ise %6.4 olduğunu bildirmiştir. Bu oranlar küçük gibi görülmekle birlikte, binlerce öğrencisi olan okullarda azımsanmayacak sayıda öğrencinin mutsuzluğu, okula devamsızlığı ve çeşitli sorunlara sahip olacağı anlamına gelmektedir.

Eslea ve Rees'e (2001) göre, akran zorbalığına maruz kalma, kişide olumsuz iz bırakan ve unutulamayan bir deneyimdir. Akran zorbalığı kurbanlarının saldırılara maruz kaldıktan sonra en sık hissettikleri duyguların kin, öfke ve kendine acıma olduğu görülmüştür (Borg, 1998). Bugüne kadar akran zorbalığı üzerine gerçekleştirilen bir çok çalışma, akran zorbalığına maruz kalmanın çeşitli psikolojik, sosyal ve akademik problemle ilişkili olduğunu göstermiştir. Kumpulainen, Rasanen ve Pura (2001), akran zorbalığı olaylarına hem zorba hem de kurban olarak karışmış çocukların psikiyatrik yardıma başvurma olasılıklarının daha yüksek olduğunu bildirmişlerdir. Diğer bir çok araştırmada da akran zorbalığına maruz kalmanın *olumsuz benlik kavramı* (Andreou, 2000; Austin ve Joseph, 1996; Boivin ve Hymel, 1997; Boulton ve Smith, 1994; Egan ve Perry, 1998; Graham ve Juvonen, 1998; Karatzias ve ark., 2002; Marsh, Parada, Yeung ve Healey, 2001; Mynard ve Joseph, 1997; Neary ve Joseph, 1994; Salmivalli, Kaukianen, Kaistaniemi ve Lagerspetz, 1999; Slee ve Rigby, 1993), *intihar eğilimi* (Kaltiala-Heino, Rimpela, Marttunen, Rimpela ve Rantanen, 1999), *depresyon ve kaygı* (Bond, Carlin, Thomas, Rubin ve Patton, 2001; Crick ve Bigbee, 1998; Prinstein, Boergers ve Vernberg, 2001; Schwartz, 2000) ile ilişkili olduğu ortaya konmuştur. Akran zorbalığına maruz kalan çocukların yaşadığı sosyal ve akademik problemler arasında akranlar tarafından kabul görmeme ve reddedilme, kendini yalnız hissetme, sosyal ilişkilerden kaçınma (Boulton ve Smith, 1994; Graham ve Juvonen, 1998; Kochenderfer-Ladd ve Skinner, 2002; Pekel, 2004), akademik başarıda düşüş ve okuldan uzaklaşma isteği (Buhs ve Ladd, 2001; Kochenderfer ve Ladd, 1996) sayılabilir.

Akran zorbalığına maruz kalmada cinsiyetler arası farklılıklara bakıldığında çeşitli araştırmalar, akran zorbalığı riskinin erkek öğrenciler için kız öğrencilerden daha fazla olduğunu göstermekle birlikte (Boivin ve Hymel, 1997; Rigby ve Slee, 1991; Salmivalli ve ark., 1999; Wolke, Woods, Stanford ve Schulz, 2001) yine bir çok araştırma akran zorbalığına maruz kalma riskinin kızlar için de erkek çocuklarda olduğu kadar fazla olduğunu ortaya koymaktadır (Andreou, 2000; Austin ve Joseph, 1996; Baldry ve Farrington, 1999; Karatzias ve ark., 2002; Kumpulainen ve ark., 2001; Mynard ve Joseph, 2000; Perry, Perry ve Weiss, 1989; Schwartz, Farver, Chang ve Lee-Shin, 2002; Whitney ve Smith, 1993). Bu çelişkili durumun en önemli sebeplerinden biri olarak saldırganlığın sadece fiziksel boyutta incelenmesi, buna karşılık kızlar arasında daha yaygın olarak görülen ilişkisel saldırganlığın ele alınmaması olabileceği düşünülmektedir (Crick ve Bigbee, 1998; Crick ve Grotpeter, 1995; Lagerspetz ve Björkqvist, 1994; Rivers ve Smith, 1994). Gerçekten de bir çok araştırma fiziksel ya da açık akran zorbalığına erkek öğrencilerin daha fazla maruz kaldığını (Crick, Bigbee ve Howes, 1996; Mynard ve Joseph, 2000; Rigby, 2000; Rigby ve Slee, 1991; Whitney ve Smith, 1993; Wolke ve ark., 2001), diğer taraftan ilişkisel ya da dolaylı akran zorbalığına kızların daha fazla maruz kaldığını göstermiştir (Borg, 1999; Crick ve Bigbee, 1998; Crick, Bigbee ve Howes, 1996; Mynard ve Joseph, 2000; Rivers ve Smith, 1994).

Akran zorbalığı, çocukların sosyal ortamlarında çok erken yaşlardan, anaokulu yıllarından itibaren görülebilmektedir (Kochenderfer ve Ladd, 1996; Kochenderfer-Ladd ve Ward-

rop, 2001). Akran zorbalığına hedef olmada yaşa bağlı değişimleri inceleyen araştırmacıların farklı sonuçlar elde ettiği görülmüştür. Bazı araştırmalarda, akran zorbalığına hedef olma riskinin yaşla birlikte azalma eğiliminde olduğu görülmüş (Menesini ve ark., 1997; Olweus, 1991; Rigby, Cox ve Black, 1997; Rivers ve Smith, 1994; Salmon, James ve Smith, 1998), bazılarında ise herhangi bir düşüş bulunmamıştır (Andreou, 2000; Mynard ve Joseph, 2000). Öte yandan, akran zorbalığına maruz kalma düzeyinden çok niteliğinin yaşa bağlı değişim gösterdiği, fiziksel saldırılara maruz kalmada yaşa bağlı bir düşüş gözlemlenirken, sözel saldırılara maruz kalmada yaşa bağlı düşüş yaşanmadığını, hatta bazı tür sözel saldırılarda artış görüldüğünü ortaya koyan bulgular mevcuttur (Perry, Perry ve Weiss, 1989; Warm, 1997).

Araştırmacılar, saldırgan ve zorba davranışı ortak bir anlayışla ayırt edebilmekle birlikte zorbalığın tanımlanmasında farklı görüşlere sahiptirler. Olweus (1991; 1994a; 1994b), akran zorbalığını iki kategori altında incelemektedir. Bunlar, doğrudan ve dolaylı saldırılardır. Doğrudan uygulanan akran zorbalığı, hedef olarak seçilen kişiye yöneltilen açık saldırıları tanımlamaktadır. Doğrudan saldırılarda saldırgan ve hedef olan kişi yüz yüze olduğu için kurban, saldırganın kim olduğunu bilir. Dolaylı saldırganlık ise, hedef alınan kişinin sosyal olarak yalnızlaştırılması ve kasıtlı olarak bir gruptan dışlanması gibi davranışları kapsamaktadır. Kurban, böyle durumlarda saldırganın kimliğinden habersiz olabilir. Ancak, dolaylı yollarla gerçekleştirilen saldırıların bazı araştırmalarda sözel ve fiziksel saldırganlıktan ayrı bir boyut olarak ele alındığı ve ilişkisel saldırganlık olarak tanımlandığı görülmekte-

dir. İlişkisel saldırganlık, Olweus tarafından dolaylı saldırganlık olarak tanımlanan davranışları kapsar. Yaşlılar arasında kişi hakkında söylenti çıkarılması ve dışlanma gibi kişinin sosyal konumuna, ilişkilerine ve ait olma duygusuna zarar verme yoluyla gerçekleştirilir (Crick ve Grotpeter, 1995). İlişkisel saldırganlığın çeşitli çalışmalarda sosyal saldırganlık (Galen ve Underwood, 1997) ya da dolaylı sözel saldırganlık (Kochenderfer-Ladd ve Wardrop, 2001) olarak adlandırıldığı görülmektedir.

Diğer bazı tanımlar akran zorbalığının iki farklı boyutu olarak fiziksel saldırganlık ve sosyal saldırganlığı ayırt eder. Fiziksel saldırganlık, kişiye fiziksel temas yoluyla zarar verildiği, canının yakıldığı durumları tanımlar. Örneğin yumruk atmak, çelme takmak, saçını çekmek gibi. İkinci alt boyut ise sözel saldırganlıktır ve kişinin kendisine sözlü olarak satıldığı, hakaret edildiği, isimler takıldığı ve kişinin aşağılandığı durumlarda olduğu gibi sözel yolla incitilme, küçük düşürülme ve psikolojik zararı içerir (Austin ve Joseph, 1996; Perry, Kusel ve Perry, 1988; Rivers ve Smith, 1994). Mynard ve Joseph (2000) ise, akran zorbalığını dört boyutta tanımlamışlardır. Bu boyutlardan ilk üçü daha önce sözü edilen fiziksel, sözel ve ilişkisel saldırganlık, dördüncüsü ise kişisel eşyalara saldırı olarak belirlenmiştir. Kişisel eşyalara saldırı, saldırganın hedef aldığı kişinin eşyalarına zarar vermesi, izinsiz olarak alması, çalması vb. davranışları tanımlamaktadır.

Sözü edilen davranışlar bağlamında akran zorbalığını ölçmek amacıyla kendini bildirim türünde ölçekler geliştirilmiştir. Olweus'un geliştirdiği, doğrudan ve dolaylı akran zorbalığı kapsamındaki davranışları ifade eden 10

maddelik ölçeğin çeşitli uyarlamaları bir çok araştırmacı tarafından kullanılmıştır (Salmon ve ark., 1998; Wolke, Woods, Bloomfield ve Karstadt, 2000; Wolke ve ark., 2001; Whitney ve Smith, 1993). Yine sıklıkla kullanılan bir başka kendini bildirim türündeki ölçek, Harter'ın "Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği" (BAÖ-Self-Perception Profile for Children) formatında hazırlanmıştır. BAÖ maddeleri arasına yerleştirilerek uygulanan 6 maddelik akran zorbalığı ölçeği, fiziksel ve sözel akran zorbalığı davranışlarını ölçmektedir (Andreau, 2000; Austin ve Joseph, 1996; Graham ve Juvonen, 1998; Mynard ve Joseph, 1997; Neary ve Joseph, 1994). Diğer ölçekler ve bu ölçeklerin kullanıldığı bazı araştırmalar arasında, Kochenderfer ve Ladd (1996) tarafından geliştirilen ve akran desteğini ölçmeye yönelik ölçeğin (The Perceptions of Peer Support Scale-PPSS) fiziksel, sözel, dolaylı sözel ve genel akran zorbalığını ölçen 4 ve 12 maddelik türleri (Buhs ve Ladd, 2001; Kochenderfer ve Ladd, 1997; Kochenderfer-Ladd ve Skinner, 2002; Kochenderfer-Ladd ve Wardrop, 2001; Ladd ve Kochenderfer-Ladd, 1998); Crick ve Grotpeter'in (1996) geliştirmiş olduğu, beşer maddeyle açık ve dolaylı akran zorbalığını ölçen alt ölçekleri bulunan "Sosyal Deneyim Ölçeği" (Social Experience Questionnaire-Self Report-SEQ-S); İlişkisel ve açık akran zorbalığını ölçen Vernberg, Jacobs ve Hershberger'in (1991) "Akran Deneyimleri Ölçeği" (Peer Experiences Questionnaire) sayılabilir.

Akran zorbalığını belirlemede kendini bildirim türü ölçeklerin yanı sıra, akran bildirimine dayanan ölçeklerden de sıklıkla yararlanılmıştır. Bu ölçeklerde farklı akran zorbalığı türleri ayrı ayrı maddeler şeklinde sunularak, öğrencilere sınıflarındaki öğrencilerin birer liste-

si ve/veya fotoğrafları dağıtılmaktadır. Öğrencilerden ölçekte belirtilen davranışların her biri için, söz konusu davranışa maruz kalan sınıf arkadaşlarını bildirmeleri istenmektedir (Boivin ve Hymel, 1997; Boulton, Trueman, Chau, Whitehand ve Amatya, 1999; Crick ve Bigbee, 1998; Egan ve Perry, 1998; Hodges, Boivin, Vitaro ve Bukowski, 1999; Hodges, Malone ve Perry, 1997; Pellegrini ve Long, 2002; Perry, Kusel ve Perry, 1988; Perry, Williard ve Perry, 1990; Schwartz, 2000; Schwartz ve ark., 2002; Schwartz, McFadyen-Ketchum, Dodge, Pettit ve Bates, 1999). Bunun dışında, hem kendini bildirim türünde, hem de akran bildirimine dayalı ölçümlerde, tek bir tanım ve bu tanıma uyan davranışlara maruz kalınıp kalınmadığının tek bir soruyla belirlendiği çalışmalar da mevcuttur (Boulton ve Smith, 1994; Kaltiala-Heino ve ark., 1999; Yıldırım, 2001).

Araştırmalarda kullanılan ölçekler farklılık gösterse de, farklı kültürlerde yürütülen çeşitli çalışmalardan elde edilen ortak sonuç, akran zorbalığının ortak bir sorun olduğu ve kültürler arasında oldukça benzer nitelikte davranışları kapsadığı yönündedir. Hindistan (Khatri ve Kupersmith, 2003), Güney Kore (Schwartz, Farver, Chang ve Lee-Shin, 2002) ve Çin'de (Schwartz, Chang ve Farver, 2001; Xu, Farver, Schwartz ve Chang, 2003) yapılan araştırmaların bulguları, akran zorbalığının yalnızca Batı'lı kültürlerle özgü bir sorun olmadığını da ortaya koymaktadır. Bu nedenle, mevcut araştırmada öncelikle ülkemizde konunun araştırılmasına önemli bir katkı sağlayacak ve ileride yapılacak araştırmalar için yararlı olabilecek bir ölçeğin kazandırılması hedeflenmiştir. Bu amaçla Mynard ve Joseph'in (2000) geliştirmiş oldukları Akran Zorbalığı Kurbanlarını

Belirleme Ölçeği'nin madde havuzuna Türk çocuklarında yaygın olduğu gözlenen bazı saldırgan davranışlar eklenip kullanılarak bir ölçek geliştirilmiştir (ayrıntılı bilgi için bkz. Gültekin, 2003). Anılan ölçeğin temel alınmadaki amaç, akran zorbalığını var olan tüm boyutlarıyla ele almaya izin vermesi ve tarihsel olarak daha yakın bir zamanda geliştirilmiş olmasıdır. Mevcut araştırmada sunulan bu ölçeği kullanarak yürütülen daha sonraki çalışmalardan birinde Pekel (2004), 5. ve 6. sınıflara devam eden öğrenci örnekleminde akran zorbalığına karışanların oranının %23.3 olduğunu, bunlardan %6.4'ünün hem zorbalık yaptığı hem de zorbalığa maruz kaldığını, %9.3'ünün zorbalığa maruz kaldığını, %7.6'sının ise zorbalık yaptığını bulmuştur. Akgün (2005) ise, lise hazırlık, lise bir ve lise ikinci sınıflarla yürüttüğü çalışmada akran zorbalığına maruz kalanların oranının %8.2, hem akran zorbalığına maruz kalan hem de zorbalık uygulayanların oranının %6.6, zorbalık uygulayanların oranının da %7.2 olduğunu bildirmiştir.

Türkiye'de yapılan araştırmalarda elde edilen akran zorbalığıyla ilgili oranlar, bu araştırmanın amacına sağlam bir gerekçe oluşturmaktadır. Araştırmada ele alınan ölçek, kent örnekleminde, orta sosyoekonomik düzeydeki semtlerde bulunan ve devlet okullarında okumakta olan öğrenciler üzerinde gerçekleştirilerek, elde edilen bulguların geniş gruplara genellenebilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Örneklem

Uygulama, Ankara'nın Çankaya İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı çeşitli ilk ve orta

dereceli öğretim kurumlarında Ankara Valiliği'nin izni alınarak gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya ilköğretim 5, 6, 7 ve 8. sınıflar ile lise 1 ve 2. sınıflarda okumakta olan toplam 731 öğrenci katılmıştır. Yaşlarını ve cinsiyetlerini belirten 720 öğrenciden 391'i erkek, 329'u kızdır. Yaş ortalaması 13.4 olarak bulunmuştur (S= 2.46). Eksik ve yanlı doldurulmuş ölçek formlarının ayıklanması ve aşırı değerler (outliers) analizinden sonra faktör analizi, geçerlik ve güvenilirlik testleri 663 öğrenci üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği. Araştırmada, Mynard ve Joseph'in (2000) okul çocuklarının akran zorbalığına hedef olma durumlarını belirlemek amacıyla geliştirdikleri, "Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği"ne temel oluşturan tüm madde havuzu, eklenen maddelerle birlikte kullanılarak bir ölçek geliştirilmeye çalışılmıştır.

Orijinal ölçek, kendini bildirim türünde olup bireysel ya da grup halinde uygulanabilmektedir. Katılımcılardan her bir madde için kendine en uygun olan 'hiç bir zaman', 'bir kere' ve 'birden fazla' seçeneklerinden birini işaretlemeleri istenmektedir. Cevaplar 'birden fazla' için (2), 'bir kere' için (1) ve 'hiç bir zaman' için (0) olarak puanlanmaktadır. Ölçeğin orijinali 16 maddeden oluşmaktadır ve ölçekten alınabilecek en yüksek toplam puan '32', en düşük puan ise '0'dır. Ölçekten alınan yüksek puan, kişinin akran saldırısına sıklıkla hedef olduğunu, düşük puan ise nadiren hedef olduğunu ya da hiç hedef olmadığını göstermektedir.

Orijinal ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması, ortaokula devam etmekte olan 11-16 yaşları arasındaki 812 kız ve erkek öğrenci üzerinde gerçekleştirilmiştir. Elde edilen verilere uygulanan temel bileşenler analizi sonucunda ölçekteki maddelerin Fiziksel Saldırı (Physical Victimization), Sözel İstismar (Verbal Victimization), Sosyal Manipülasyon (Social Manipulation) ve Kişisel Eşyaya Saldırı (Attack on Property) olarak tanımlanan 4 faktör altında toplandığı görülmüştür. Faktörlerin Cronbach alpha değerlerinin fiziksel saldırı için .75, sözel istismar için .75, sosyal manipülasyon için .77 ve kişisel eşyaya saldırı için .73 olarak bulunmuştur. Söz konusu sonuçların, ölçeğin iç güvenilirliğinin tatminkar düzeyde olduğuna işaret ettiği bildirilmektedir (Mynard ve Joseph, 2000).

İşlem

Araştırma, okul idarelerince ders saatleri açısından uygun görülen sınıflarda yürütülmüştür. Uygulama, ders saatleri içinde, sınıflarda toplu olarak gerçekleştirilmiştir. Öğrenciler, kendilerine verilen ölçekleri yanıtlamaya başlamadan önce araştırmacı tarafından akran zorbalığının ne olduğu konusunda bilgilendirilmiş ve yönerge ayrıca sözel olarak açıklanmıştır. Öğrencilerden, ölçek ve kişisel bilgi formlarına isim yazmamaları istenmiş, kendilerinden toplanan bilgilerin de yalnızca araştırmacı tarafından okunacağı, okul yönetimi ya da öğretmenlere kendileriyle ilgili bilgi verilmeyeceği öğrencilere aktarılmıştır. Katılımcılara ayrıca "hiç akran zorbalığına hedef olup olmadıkları" da sorulmuş ve soruya evet/hayır biçiminde yanıt vermeleri sağlanmıştır.

Bulgular

Ölçeğin Türkçe formunu oluşturmak için orijinal ölçek geliştirilirken ilk aşamada kullanılmış olan 45 maddenin tamamı Türkçe'ye çevrilmiş, dört uzman kişinin çeviri hakkındaki görüş ve önerileri alınarak düzeltmeler yapılmıştır. Orijinal ölçeğin geliştirilme aşamasında kullanılan 45 maddenin ikisinin Türkiye'deki ilköğretim öğrencilerinin davranış özellikleri ve okul kuralları dikkate alındığında uygun olmadığı düşünülmüş, esasen bu maddeler orijinal ölçeğin son şeklinde de yer almadığı için çıkartılmıştır. Bunlar, 'tenimin rengi hakkında yorumlar yaparlar'(Made remarks about the colour of my skin) ve 'beni derslerimi asmaya zorlarlar' (made me truant from lessons) maddeleridir. Ayrıca 'beni derslerimi asmaya zorlarlar' maddesi ölçeğin uygulanması safhasında yer almış, ancak ikinci faktör analizinde hiçbir faktörün altında .50 ve üstünde yük almadığı için ölçeğin son halinde yer almamıştır. Ölçeğe, söz konusu çocuk ve ergen grubu içinde yaygın olarak gözlenen fakat, orijinal ölçekte bulunmayan dört yeni madde de eklenmiştir. Bunlar, 'beni çimdiklerler', 'hakkımda dedikodu çıkarırlar', 'konuşma biçimimle alay ederler' ve 'bana hakaret ederler' maddeleridir. Bu davranışların, ilgililenen gruplarda yaygın olduğu gözlemlenmiştir.

Örneklemden elde edilen verilere aşırı değerler analizi yapılmış, ardından temel bileşenler analizi uygulanmıştır. İlk olarak Mynard ve Joseph'in (2000) alt ölçeklerin birbiriyle ilişkili olduğu yolundaki sayılıştısından hareketle orijinal ölçekte olduğu gibi oblik rotasyon uygulanmıştır. Ancak, işlem 25 çevrimde gerçekleşmemiş, daha sonra 4'lü ve 5'li

faktörlere zorlandığında faktörler arası korelasyonların tatmin edici düzeyde olmadıkları, korelasyon katsayılarının .20'nin altında kaldığı görülmüştür. Bu nedenle, ikinci denemede varimax rotasyonu kullanılmış, ancak oblik rotasyon sonucunda elde edilen yapının tersine, faktörler arasındaki korelasyonun göz ardı edilemeyecek düzeyde yüksek olduğu gözlenmiştir. Bu aşamada, Nunnally ve Bernstein'in (1994) her iki yöntem alternatif olarak önerdikleri promax rotasyonu uygulanmış ve tatmin edici sonuçlar elde edilmiştir. Altında en az dört maddenin .30 ve üzeri yükünün bulunduğu beş yorumlanabilir faktör belirlenmiştir. Ayrıca, özdeğerlerin grafik dağılımları (scree plot) da incelenmiştir. Kırılma noktaları dikkate alındığında özdeğerleri 1 ve 1'den fazla olan beş faktör ortaya çıkmıştır. İkinci aşamada, ilk uygulama sonucunda madde-test korelasyonu düşük olan ve hiç bir faktör altında .30 ve üstü faktör yükü bulunmayan maddeler atılmıştır. Faktör sayısı beş olarak belirlendikten sonra promax rotasyonu uygulanmış ve nihai ölçekte yer alan maddeler ve ölçeğin faktör yapısı belirlenmiştir. Nihai ölçekte yer alacak maddeler belirlenirken ölçeğin aslındaki uygulamaya bağlı kalınarak .50 ve üstü olan maddeler seçilmiştir. Faktörlerin altına giren maddeler ve bu maddelerin yükleri Tablo 1'de gösterilmiştir. Tablo 2'de ise bu faktörlerin birbirleriyle olan korelasyon katsayıları sunulmuştur.

Akran Zorbaliğı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği'nin (Peer Victimization Scale) Türkçe uyarlamasından elde edilen faktörler şunlardır:

1. *Korkutma/Sindirme*. Şiddetin doğrudan, açık açık ve fiziksel yoldan istençli olarak ve genellikle grup halinde korkutma/sindirme

Tablo 1*Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeğinin Promax Rotasyonu Sonrası Faktör Örüntüsü*

Madde	Faktör 1 (Korkutma/ sindirme)	Faktör 2 (Alay)	Faktör 3 (Açık)	Faktör 4 (İlişkisel)	Faktör 5 (Eşya)
32. Beni çeşitli vurucu ve kırıcı aletlerle tehdit ederler.	.68	-.08	-.05	-.01	.11
44. Grup halinde üstüme gelip beni rahatsız ederler.	.68	.17	-.11	-.09	-.01
40. Okula giderken ya da okuldan dönerken beni rahatsız ederler.	.65	-.05	-.02	-.04	.16
34. Bana çirkin saldırılarda bulunurlar.	.56	.13	.09	.14	.03
43. Üstümü başımı kirletirler.	.54	-.17	.18	-.06	.04
33. Beni o kadar çok korkuturlar ki onlardan uzak dururum.	.51	.02	-.04	-.07	.08
47. Bana yumruk atarlar.	.50	-.17	.44	-.20	-.07
10. Görünüşümle alay ederler.	-.06	.85	-.12	-.04	-.05
11. Herhangi bir nedenden dolayı benimle alay ederler.	.10	.70	.03	.04	-.00
9. Bana isimler takarlar.	-.12	.62	.00	-.05	.05
24. Bana “gerzek”, “aptal” ve benzeri sözler söylerler.	-.3	.55	.38	-.07	-.02
39. Konuşma biçimimle alay ederler.	.23	.55	-.20	.09	-.17
2. Beni tekmelerler.	.00	.22	.76	-.13	-.12
3. Canımı acıtırlar.	.17	.07	.69	.07	-.04
4. Beni döverler.	-.12	-.10	.69	.12	-.07
20. Çelme takıp beni düşürmeye çalışırlar.	.14	.01	.52	-.13	.11
12. Bana küfür ederler.	-.02	.29	.50	-.04	.04
42. Bana tükürürler.	.23	-.00	.50	-.11	-.03
5. Arkadaşlarımla aramı bozmaya çalışırlar.	-.20	-.07	.03	.84	.03
6. Arkadaşlarımı bana karşı kıskırtmaya çalışırlar.	-.09	-.04	-.05	.76	.13
8. Başkalarının benimle konuşmasına engel olurlar.	-.16	.17	.10	.57	.02
26. Hakkımda yalan söylerler.	.17	-.00	.10	.54	.05
15. Bana ait eşyaları çalarlar.	-.04	-.14	.06	-.00	.74
16. Bana ait bir şeyi kırıp bozmaya çalışırlar.	.16	-.04	-.05	.04	.65
14. Bana ait eşyalara bilerek zarar verirler.	.04	.14	.02	.02	.61
13. İznim olmadan bana ait eşyaları alırlar.	.20	.11	.07	.05	.58
28. Paramı çalarlar.	-.10	-.14	-.02	.15	.55
17. Öğretmenlerle başımı derde sokmaya çalışırlar.	.31	-.06	-.06	.27	.16
18. Bana vuracaklarımı söyleyerek tehdit ederler.	.38	-.11	.16	.19	-.08
23. İnançlarımla alay ederler.	.24	.33	-.06	.09	.02
30. Beni okulu asmaya zorlarlar.	.17	.03	-.34	-.04	.49
31. Bana bir şeyler fırlatırlar.	.19	.12	.33	-.05	.22
35. Beni utandırmaya çalışırlar.	.24	.27	.01	.29	-.03
37. Beni yapmadığım şeylerden dolayı suçlarlar.	.34	.01	.05	.39	-.03
41. Benim herhangi bir etkinlikte yer almama engel olurlar.	.44	-.13	-.01	.36	-.06
45. Hakkımda dedikodu çıkarırlar.	.41	.05	-.10	.37	-.07

amacıyla uygulandığı durumları kapsamaktadır (32, 33, 34, 40, 43, 44 ve 47. maddeler).

2. *Alay*. Çocuğun fiziksel, kültürel ve psikolojik özelliklerinin küçümsenmesi ve aşağı-

lanmasına ilişkin davranışları kapsamına almaktadır (9, 10, 11, 24 ve 39. maddeler).

3. *Açık Saldırı*. Ölçekten elde edilen bir diğer faktör olan korkutma/sindirme ile arasın-

Tablo 2

Akran Zorbalığı Kurbanlarını Belirleme Ölçeği'nin Promax Rotasyonu Sonrası Faktörler Arası Korelasyonları

Faktör	1 (Korkutma/ Sindirme)	2 (Alay)	3 (Açık)	4 (İlişkisel)	5 (Eşya)
1	1.000				
2	.496	1.000			
3	.428	.225	1.000		
4	.525	.433	.414	1.000	
5	.364	.319	.366	.347	1.000

daki fark, korkutma/sindirme faktöründe yer alan davranışlardaki fiziksel şiddet ögesinin açık saldırıda daha hafifletilmiş haliyle bulunmasıdır (2, 3, 4, 12, 20 ve 42. maddeler).

4. *İlişkisel Saldırı*. Çocuğun sosyal ilişkilerinin saldırgan tarafından kasıtlı olarak bozularak zor durumda bırakıldığı davranışları içerir (5, 6, 8 ve 26. maddeler).

5. *Kişisel Eşyalara Saldırı*. Çocuğa ait eşyalara bilerek ve isteyerek zarar verildiği, bu eşyaların çalındığı ve/veya el konularak sahiplenildiği durumları kapsar (13, 14, 15, 16 ve 28. maddeler).

Orijinal ölçeğin faktör yapısıyla karşılaştırıldığında *İlişkisel Saldırı* ve *Kişisel Eşyalara Saldırı* boyutlarının orijinal ölçekte de mevcut olduğu görülmektedir. Orijinal ölçekte yer

alan diğer iki alt ölçek ise Sözel ve Fiziksel Saldırı alt ölçekleridir. Ancak, bu çalışma sonucunda orijinal ölçektekinden bir fazla olmak üzere 5 yorumlanabilir faktör elde edilmiştir. Bu faktörlerden ikisi, fiziksel saldırı kapsamına giren davranışları içermekle birlikte uygulanan şiddetin dozu açısından birbirinden farklılaşmaktadır. Sözü edilen alt ölçekler, *Korkutma/Sindirme* ve *Açık Saldırı* olarak adlandırılmıştır. *Açık Saldırı* alt ölçeğinin yalnızca fiziksel saldırıları değil, sözel olarak yapılan saldırıları da kapsamına aldığı görülmüş, bu nedenle de bu boyut daha geniş bir davranış örüntüsünü açıklayacak ve literatürle uyumlu olacak şekilde *Açık Saldırı* olarak adlandırılmıştır. Orijinal ölçekte yer almayan bir diğer alt ölçek, *Alay* alt ölçeğidir. Uygulanışı açısından sözel saldırı kapsamına girse de, farklı ve belirli bir davranış örüntüsünü tanımlamaktadır.

Ölçeğin genel iç tutarlılığı Cronbach alfa iç tutarlık katsayısıyla belirlenmiştir. Buna göre ölçeğin tamamının Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .86'dır. Her bir alt ölçek ve örnekleme bulunan çeşitli alt gruplar için Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları Tablo 3'te verilmiştir.

Ölçeğin geçerliğini sınamak için yine orijinal ölçekte kullanılmış olan yöntemle başvuru

Tablo 3

Akran Zorbalığı Kurbanlarını belirleme Ölçeği Faktörlerinin Güvenirlik Analizi Sonuçları

	Grup	Terör	Alay	İlişkisel	Açık	Eşya
Toplam		.73	.68	.72	.72	.67
Cinsiyet	Kız	.65	.70	.75	.70	.67
	Erkek	.77	.66	.68	.73	.67
Akran Zorbalığına	Evet	.73	.65	.72	.72	.68
Maruz Kalma	Hayır	.53	.63	.67	.65	.64

rumuş, çocuklara, akran zorbalığının tanımına dayanarak akran zorbalığına maruz kalıp kalmadıkları sorusu yöneltmiştir. Çocuklardan soruyu 'evet' ya da 'hayır' seçeneklerinden birini işaretleyerek yanıtlamaları istenmiştir. Ancak, orijinal ölçekten farklı olarak soru, ölçeğin başında değil sonunda sorulmuş, böylelikle öğrencileri yönlendirmekten kaçınılmaya çalışılmıştır. Öğrenciler, soruya verdikleri 'evet' ya da 'hayır' yanıtına göre iki gruba ayrılarak her bir alt ölçekten aldıkları puanlar açısından 2 (evet-hayır) x 2 (kız-erkek) ANOVA ile karşılaştırılmıştır. Analiz 592 öğrenci üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu katılımcıların 294'ü erkek, 298'i kızdır.

Analiz sonucunda hiçbir alt ölçekte akran zorbalığına maruz kalan/kalmayan gruplar ile cinsiyet arasında bir etkileşim elde edilmemiştir. Alt ölçeklere göre elde edilen temel etkiler ise aşağıda sırayla belirtilmiştir. *Korkutma/Sindirme* alt ölçeğinde grubun ($F(1, 588) = 82.44; p < .000$) ve cinsiyetin ($F(1, 588) = 7.37; p < .007$) temel etkileri anlamlıdır. Akran zorbalığına maruz kaldıklarını belirten grubun *Korkutma/Sindirme* alt ölçeğinden aldığı puanların ortalamasının (2.07, $S = 0.12$) akran zorbalığına maruz kalmadığını belirten grubun puanlarının ortalamasından (0.59, $S = 0.11$), erkek öğrencilerin *Korkutma/Sindirme* alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalamasının da (1.55, $S = 0.12$) kız öğrencilerin bu alt ölçekten aldıkları puanların ortalamasından (1.11, $S = 0.12$) yüksek olduğu görülmüştür.

Alay alt ölçeğinde de hem grubun ($F(1, 588) = 64.34, p < .000$), hem de cinsiyetin ($F(1, 588) = 7.34, p < .007$) temel etkileri anlamlıdır. Buna göre, akran zorbalığına maruz kaldıklarını kabul eden grubun puanlarının ortala-

ması (3.30, $S = 0.13$) akran zorbalığına maruz kaldığını reddeden grubun puanlarının ortalamasından (1.85, $S = 0.12$); kız öğrencilerin puanlarının ortalamasının (2.82, $S = 0.13$), erkek öğrencilerin puanlarının ortalamasından (2.33, $S = 0.13$) yüksek olduğu bulunmuştur.

Açık Saldırı alt ölçeğinde de grubun ($F(1, 588) = 65.87; p < .000$) ve cinsiyetin ($F(1, 588) = 9.59, p < .002$) temel etkilerinin anlamlı olduğu görülmüş, akran zorbalığına maruz kaldığını belirtenlerin ortalamasının (3.06, $S = 0.14$) akran zorbalığına maruz kalmadığını belirtenlerin ortalamasından (1.47, $S = 0.13$), erkek öğrencilerin *Açık Saldırı* alt ölçeğinden aldıkları puanların ortalamasının (2.57, $S = 0.14$) da kız öğrencilerin ortalamasından (1.97, $S = 0.14$) yüksek olduğu belirlenmiştir.

İlişkisel Saldırı alt ölçeğinde grubun ($F(1, 588) = 64.52, p < .000$) ve cinsiyetin ($F(1, 588) = 7.72, p < .006$) temel etkileri anlamlıdır. Akran zorbalığına maruz kaldıklarını belirten grubun puanlarının ortalaması (3.29, $S = 0.13$) akran zorbalığına maruz kaldığını reddeden grubun puanlarının ortalamasından (1.85, $S = 0.12$), kız öğrencilerin puanlarının ortalamasının (2.82, $S = 0.13$) ise erkek öğrencilerin puanlarının ortalamasından (2.32, $S = 0.13$) yüksek olduğu bulunmuştur.

Kişisel Eşyalara Saldırı alt ölçeğinde ise yalnızca akran zorbalığına maruz kalıp kalmadığını belirten gruplar farklılaşmıştır ($F(1, 588) = 26.05, p < .000$). Akran zorbalığına maruz kalıp kalmadıkları sorusuna 'evet' yanıtı verenlerin bu alt ölçekten aldıkları puanların ortalamasının (2.30, $S = 0.13$), 'hayır' yanıtı verenlerin ortalamasından (1.43, $S = 0.12$) yüksek olduğu görülmüştür.

Akran Zorbalığına Hedef Olma Oranları

Akran zorbalığına maruz kalanlar ve kalmayanların oranları da incelenmiştir. Akran zorbalığına maruz kalan ve kalmayan öğrencileri ayırt etmek için ölçekten alınan toplam puanlarla alt ölçeklerden alınan puanların her birinin ortalamalarına ve standart sapmalarına bakılmış; ortalamanın bir standart sapma üstünde puan alan öğrenciler akran zorbalığına maruz kalan grup, geri kalanlar ise akran zorbalığına maruz kalmayan grup olarak tanımlanmıştır (Mynard ve Joseph, 2000). Buna göre öğrencilerin %13.9'u akran zorbalığına maruz kalmaktadır. Bu oran; *Korkutma/Sindirme* boyutu için %12.4, *Açık Saldırı* boyutu için %11.2, *İlişkisel Saldırı* boyutu için %14.3, *Alay* boyutu için %13.3 ve *Kişisel Eşyalara Saldırı* boyutu için %12.5'tir.

Tartışma

Faktör analiziyle ilgili bulgular, ölçeğin orijinalinde olduğu gibi çoklu faktör yapısına sahip olduğunu göstermiştir. Bu yapı, çocukların akranlarına yönelttikleri zorbaca davranışların farklı ve ayırt edilebilir nitelikte gruplar oluşturduğunu ve tek tür bir saldırı olarak ele alnamayacağını göstermektedir. Orijinal ölçekte yer alan *İlişkisel* ve *Kişisel Eşyalara Saldırı* alt ölçekleri, Türk örnekleminde de elde edilmiştir. *İlişkisel Saldırı* boyutundaki dört maddeden üçünün (5, 6 ve 8. maddeler) ölçeğin orijinalindekiyle aynı maddeler olduğu; benzer şekilde, *Kişisel Eşyalara Saldırı* ölçeğindeki beş maddeden dördünün (13 14 15 ve 16. maddeler) orijinal ölçekteki alt boyutu oluşturan maddelerle örtüştüğü görülmüştür. Diğer taraftan, orijinal ölçekte *Fiziksel* ve *Sözel Saldırı* boyutlarının, bu çalışmada üç ayrı

alt ölçeğe ayrıldığı belirlenmiştir. Orijinal ölçekte *Fiziksel Saldırı* alt ölçeğinde yer alan 2, 3 ve 4. maddeler, bu çalışmada da *Açık Saldırı* olarak tanımlanan davranış boyutunda yer almıştır. Ancak, orijinal ölçekte *Sözel Saldırganlık* boyutunda yer alan 'bana küfür ederler' maddesinin de bu faktör altında yer alması nedeniyle, bu boyutun fiziksel yerine açık saldırı olarak tanımlanması uygun bulunmuştur. Yine, Mynard ve Joseph'in (2000) sözel saldırı olarak tanımladıkları alt boyuttaki maddelerin üçü (9, 10 ve 11.) ve buna ek olarak yine sözel saldırı niteliğindeki iki maddeden (24 ve 39.) oluşan dördüncü boyut, maddelerin içeriği dikkate alınarak *Alay* olarak adlandırılmıştır. Ayrıca, bir çok çalışmada doğrudan sözel ve fiziksel saldırılar açık saldırganlık olarak tek boyutta ele alındığı ya da sözel ve fiziksel saldırı olmak üzere iki ayrı boyut oluşturduğu için, bu alt ölçeği sözel saldırganlık olarak tanımlamanın karmaşaya yol açabileceği düşünülmüştür. Diğer taraftan, orijinal ölçekte *Fiziksel Saldırı* boyutunda yer alan 47. madde hariç, hiç bir alt boyutta yer almayan maddelerin beşinci bir faktör oluşturduğu görülmüştür. Bu faktör altında yer alan maddeler açık saldırı boyutuna yakın olmakla birlikte ayrı bir faktör oluşturması ve maddelerde ifade edilen bazı davranışların fiziksel ve/veya psikolojik olarak hedefe daha fazla zarar verme olasılığının bulunması nedeniyle *korkutma/sindirme* olarak adlandırılmıştır. Araştırmalarda, bu çalışmadaki gibi açık veya fiziksel saldırı boyutundan ayrışan bir *Korkutma/Sindirme* boyutunun elde edilmediği görülmektedir. Bu çalışmada, orijinal ölçekte uygulandığı şekliyle .50 ve üstünde yük alan maddeler seçilmiş olmakla birlikte, faktör yükünün .30 olarak seçilmesi durumunda da iki boyutun ayrışabilmesi, bu iki faktörde yer alan davranışla-

rın farklı niteliklerde zorbalık ait olduğuna işaret etmektedir. *Korkutma/Sindirme* boyutundaki zorbalık çocukların çok küçük bir grubu tarafından uygulanırken, fiziksel saldırganlığın daha yaygın olduğu görülmektedir. *Açık Saldırı* ve *Alay* boyutları da literatürde var olandan bir ölçüde farklı bir durum sergilemekte ve birebir karşılaştırmayı zorlaştırmaktadır. Öte yandan, araştırmada elde edilen bu farklı saldırganlık boyutları, Türk çocuk ve ergenlerinde gözlenen saldırganlık ve zorbalık örüntüsünün, Batı kültürlerinde gözlenenenden bir ölçüde farklı olduğuna işaret etmektedir. Bu fark, açık saldırı ya da fiziksel saldırı niteliğindeki davranışın Batı'da daha geniş gruplar tarafından ve Türkiye'de aynı davranışları sergileyen gruptan daha yoğun biçimde sergilenmiş olabilirken; Türkiye'de yine açık ve fiziksel olabilen, ancak karşıdakine daha fazla zarar verici nitelikteki saldırgan davranışların daha küçük gruplar tarafından cesaret edilebilen davranışlar olabileceği açıklamasını düşündürmektedir. Ancak bu açıklama sınırlıdır. Ayrıca, Mynard ve Joseph'in (2000) bulgularında ölçeğin alt boyutlarının birbirleriyle yüksek korelasyon göstermesine karşılık, Türk örneklem üzerinde gerçekleştirilen bu araştırmada oblik rotasyonun sonuç vermemesi, belirlenen faktörler altında yer alan davranışların görece daha ilişkisiz olduğunu göstermektedir.

Geliştirilen ölçeğin faktör yapısı sonraki araştırmalarda da sınırlanmış ve yaş grubu değiştiği için ortaya çıkan bazı küçük farklılıklarla birlikte oldukça benzer faktör yapıları ve iç tutarlık katsayıları elde edilmiştir (Akgün, 2005; Pekel, 2004).

Sonuç olarak, elde edilen bulgular, ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik düzeyinin kabul edilebi-

li sınırlar içinde bulunduğunu ve ölçeğin konu üzerinde yapılacak çalışmalar için elverişli bir araç olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, ölçeği kullanacak olan araştırmacıların dikkatlerinde tutmaları gereken bazı noktalar vardır. Öncelikle bu ölçek kent örneklemlerine uygulanabilir bir ölçektir. Ölçeğin sınırladığı yaş ranjının altında ve üstünde yer alan gruplar için, akran zorbalığı davranışlarının içeriğinin gelişimsel olarak değişme gösterme olasılığı çok yüksek olduğundan ölçeğin uygulandığı yaş grubuna dikkat edilmeli ve cinsiyet farklılıklarına duyarlı olunmalıdır.

Kaynaklar

- Akgün, S. (2005). *Akran zorbalığının anne-baba tutumları ve anne-baba ergen ilişkisi açısından değerlendirilmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Andreou, E. (2000). Bully/victim problems and their association with psychosocial constructs in 8- to 12-year-old Greek school children. *Aggressive Behavior*, 26, 49-56.
- Austin, S., & Joseph, S. (1996). Assessment of bully/victim problems in 8 to 11 year olds. *British Journal of Educational Psychology*, 67, 51-54.
- Baldry, A.C., & Farrington, D.P. (1999). Types of bullying among Italian school children. *Journal of Adolescence*, 22, 423-426.
- Boivin, L., & Hymel, S. (1997). Peer experiences and social self-perceptions: A sequential model. *Developmental Psychology*, 33, 135-145.
- Bond, L., Carlin, J.B., Thomas, L., Rubin, K., & Patton, G. (2001). Does bullying cause emotional problems? A prospective study of young teenagers. *British Medical Journal*, 323, 480-484.
- Borg, M.G. (1998). The emotional reactions of bullies and their victims. *Educational Psychology*, 18, 433-444.
- Borg, M.G. (1999). The extent and nature of bullying among primary and secondary schoolchildren. *Educational Research*, 41, 137-153.

- Boulton, M.J., & Smith, P.K. (1994). Bully/victim problems in middle-school children: Stability, self-perceived competence, peer perceptions and peer acceptance. *British Journal of Developmental Psychology, 12*, 315-329.
- Boulton, M.J., Trueman, M., Chau, C., Whitehand, C., & Amatya, K. (1999). Concurrent and longitudinal links between friendship and peer victimization: Implications for befriending interventions. *Journal of Adolescence, 22*, 461-466.
- Buhs, E.S., & Ladd G.W. (2001). Peer rejection as an antecedent of young children's school adjustment: An examination of mediating process. *Developmental Psychology, 37*, 550-560.
- Crick, N.R., & Bigbee, M.A. (1998). Relational and overt forms of peer victimization: A multiinformational approach. *Journal of Counselling and Clinical Psychology, 66*, 337-347.
- Crick, N.R., Bigbee, M.A., & Howes, C. (1996). Gender differences in children's normative beliefs about aggression: How do I hurt them? Let me count the ways. *Child Development, 67*, 1003-1014.
- Crick, N., & Grotpeter, J. (1995). Relational aggression, gender and social-psychological adjustment. *Child Development, 67*, 710-722.
- Crick, N., & Grotpeter, J. (1996). Children's treatment by peers: Victims of relational and overt aggression. *Development & Psychopathology, 8*, 367-380.
- Dölek, N. (2002). *Öğrencilerde zorba davranışların araştırılması ve bir önleyici program modeli*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul.
- Durkin, K. (1995). *Developmental social psychology*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Egan, S., & Perry, D.G. (1998). Does low self-regard invite victimization? *Developmental Psychology, 34*, 299-309.
- Eslea, M., & Rees, J. (2001). At what age are children most likely to be bullied at school? *Aggressive Behavior, 27*, 419-429.
- Galen, B.R., & Underwood, M.K. (1997). A developmental investigation of social aggression among children. *Developmental Psychology, 33*, 589-600.
- Graham, S., & Juvonen, J. (1998). Self-blame and peer victimization in middle school: An attributional analysis. *Developmental Psychology, 34*, 587-599.
- Gültekin, Z. (2003). *Akran zorbalığını belirleme ölçeği geliştirme çalışması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Hodges, E.V., Boivin, M., Vitaro, F., & Bukowski, W.M. (1999). The power of friendship: Protection against an escalating cycle of peer victimization. *Developmental Psychology, 35*, 94-101.
- Hodges, E.V., Malone, M.J., & Perry, D.J. (1997). Individual risk and social risk as determinants of victimization in the peer group. *Developmental Psychology, 33*, 1032-1039.
- Karatzias, A., Power, K.G., & Swanson, V. (2002). Bullying and victimisation in Scottish secondary schools: Same or separate entities? *Aggressive Behavior, 28*, 45-61.
- Kaltiala-Heino, R., Rimpela, M., Mattunen, M., Rimpela, A., & Rantanen, P. (1999). Bullying, depression, and suicidal ideation in Finnish adolescents: School survey. *British Medical Journal, 319*, 348-351.
- Khatri, P., & Kupersmidt, J.B. (2003). Aggression, peer victimization, and social relationship among Indian youth. *International Journal of Behavioral Development, 27*, 87-95.
- Kochenderfer, B. J., & Ladd, G.W. (1996). Peer victimization: Cause or consequence of school maladjustment? *Child Development, 67*, 710-722.
- Kochenderfer, B.J., & Ladd, G.W. (1997). Victimized children's responses to peers' aggression: Behaviors associated with reduced versus continued victimization. *Development and Psychopathology, 9*, 59-73.
- Kochenderfer-Ladd, B., & Skinner, K. (2002). Children's coping strategies: Moderators of the effects of peer victimization? *Developmental Psychology, 38*, 267-278.
- Kochenderfer-Ladd, B., & Wardrop, J.L. (2001). Chronicity and instability of children's peer victimization experiences as predictors of loneliness and social satisfaction projectories. *Child Development, 72*, 134-151.
- Kumpulainen, K., Rasanen, E., & Puura, K. (2001). Psychiatric disorders and the use of mental health services among children involved in bullying. *Aggressive Behavior, 27*, 102-110.

- Ladd, G.W., & Kochenderfer-Ladd, B. (1998). Parenting behaviors and parent-child relationships: Correlates of peer victimization in kindergarten? *Developmental Psychology, 34*, 131-150.
- Lagerspetz, K.M., & Björkqvist, K. (1994). Indirect aggression in boys and girls. In L. R. Huesmann (Ed.), *Aggressive behavior: Current perspectives*, (pp. 131-150). New York: Plenum Pres.
- Marsh, H.W., Parada, R.H., Yeung, A.S., & Healey, J. (2001). Aggressive school troublemakers and victims: A longitudinal model examining the pivotal role of self-concept. *Journal of Educational Psychology, 93*, 411-419.
- Menesini, E., Eslea, M., Smith, P.K., Genta, M.L., Gianetti, E., Fonzi, A., & Constabile, A. (1997). Cross-national comparison of children's attitudes towards bully/victim problems in school. *Aggressive Behavior, 23*, 245-257.
- Mynard, H., & Joseph, S. (1997). Bully/victim problems and their association with Eysenck's personality dimensions in 8- to 13-year-olds. *British Journal of Educational Psychology, 67*, 51-54.
- Mynard, H., & Joseph, S. (2000). Development of the Multidimensional Peer Victimization Scale. *Aggressive Behavior, 26*, 169-178.
- Neary, A., & Joseph, S. (1994). Peer victimization & its relationship to self-concept & depression among schoolgirls. *Personality and Individual Differences, 16*, 183-186.
- Nunnally, J.C., & Bernstein, I.H. (1994). *Psychometric theory* (3rd. ed.). New York: McGraw-Hill Inc..
- Olweus, D. (1991). Victimization among children. In R. Baenninger (Ed.), *Targets of violence and aggression*, (pp. 45-102). North-Holland: Elsevier Science Publishers.
- Olweus, D. (1994a). Bullying at school: Long-term outcomes for the victims and an effective school based intervention program. In L. R. Huesmann (Ed.), *Aggressive behavior: Current perspectives*, (pp. 97-130). New York: Plenum Pres.
- Olweus, D. (1994b). Annotation: Bullying at school. Basic facts and effects of a school based intervention program. *Journal of Child Psychology and Psychiatry, 35*, 1171-1190.
- Pekel, N. (2004). *Akran zorbalığı grupları arasında sosyometrik statü, yalnızlık ve akademik başarı durumlarının incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Pellegrini, A.D., & Long, J.D. (2002). A longitudinal study of bullying, dominance, and victimization during the transition from primary school through secondary school. *British Journal of Developmental Psychology, 20*, 259-280.
- Perry, D.G., Kusel, S.J., & Perry, L.C. (1988). Victims of peer aggression. *Developmental Psychology, 24*, 807-814.
- Perry, D.G., Perry, L.C., & Weiss, R.J. (1989). Sex differences in the early consequences that children anticipate for aggression. *Developmental Psychology, 25*, 312-319.
- Perry, D.G., Williard, J.C., & Perry, L.C. (1990). Peers' perception of the consequences that victimized children provide aggressors. *Child Development, 61*, 1310-1325.
- Prinstein, M.J., Boergers, J., & Vernberg, E.M. (2001). Overt and relational aggression in adolescents: Social psychological adjustment of aggressors and victims. *Journal of Clinical Child Psychology, 30*, 479-491.
- Rigby, K. (2000). Effects of peer victimization in school and perceived social support on adolescent well-being. *Journal of Adolescence, 23*, 57-68.
- Rigby, K., Cox, I., & Black, G. (1997). Cooperativeness and bully/victim problems among Australian school children. *The Journal of Social Psychology, 137*, 357-368.
- Rigby, K., & Slee, P.T. (1991). Bullying among Australian school children: Reported behavior and attitudes toward victims. *The Journal of Social Psychology, 131*, 615-627.
- Rivers, I., & Smith, P.K. (1994). Types of bullying behavior and their correlates. *Aggressive Behavior, 20*, 359-368.
- Salmivalli, C., Kaukianen, A., Kaisteniemi, L., & Lagerspetz, K.M. (1999). Self-evaluated self-esteem, peer-evaluated self-esteem, and defensive egotism as predictors of adolescents' participation in bullying situations. *Personality and Social Psychology Bulletin, 25*, 1268-1278.
- Salmon, G., James, A., & Smith, D.M. (1998). Bullying in schools: Self reported anxiety, depression, and self-esteem in secondary school children. *British Medical Journal, 317*, 924-925.

- Schwartz, D. (2000). Subtypes of victims and aggressors in children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 28, 181-192.
- Schwartz, D., Chang, L., & Farver, J. (2001). Correlates of victimization in Chinese children's peer groups. *Developmental Psychology*, 37, 520-532.
- Schwartz, D., Farver, J., Chang, L. & Lee-Shin, Y. (2002). Victimization in South Korean children's peer groups. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 30, 113-125.
- Scwartz, D., McFadyen-Ketchum, S.A., Dodge, K.A., Pettit, G.S., & Bates, J.H. (1998). Peer group victimization as a predictor of children's behavior problems at home and in school. *Development and Psychopathology*, 10, 87-99.
- Slee, P., & Rigby, K. (1993). The relationship of Eysenck's Personality Factors & self-esteem to bully-victim behaviour in Australian schoolboys. *Personality and Individual Differences*, 14, 371-373.
- Vernberg, E., Jacobs, M.A.K., & Hershberger, S.L. (1999). Peer victimization and attitudes about violence during early adolescence. *Journal of Clinical Child Psychology*, 28, 386-395.
- Warm, T.R. (1997) The role of teasing in development and vice versa. *Development and Behavioral Pediatrics*, 18, 97-101.
- Whitney, I., & Smith, P.K. (1993). A survey of nature and extent of bullying in junior /middle and secondary schools. *Educational Research*, 35, 3-25.
- Wolke, D., Woods, S., Bloomfield, L. & Karstadt, L. (2000). The association between direct and relational bullying and behavior problems among primary school children. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 41, 989-1002.
- Wolke, D., Woods, S., Stanford, K., & Sculz, H. (2001). Bullying and victimization of primary school children in England and Germany: Prevalence and school factors. *British Journal of Psychology*, 92, 673-696.
- Xu, Y., Farver, J.M., Schwartz, D., & Chang, L. (2003). Identifying aggressive victims in Chinese children's peer groups. *International Journal of Behavioral Development*, 27, 243-252.
- Yıldırım, S. (2001). *The relationships of bullying, family environment and popularity*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, ODTÜ, Ankara.